

Теодор

райзер

Американська
трагедія
книга 1

Харків
«Фоліо»
2016

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

Книга перша

РОЗДІЛ I

Літній вечір, присмерк.

Торговий центр американського міста, де не менш як чотириста тисяч жителів, високі будинки, стіни... Коли-небудь, можливо, стане здаватися неймовірним, що існували такі міста.

І на широкій вулиці, тепер майже затихлій, група, шестеро: чоловік років п'ятдесяти, куценький, товстий, з буйною гривовою волосся, що вибивається з-під круглого чорного фетрового капелюха, — надто непоказна особа; на ремені, перекинутому через плече, невеличкий органчик, якими звичайно користуються вуличні проповідники й співаки. З ним жінка, років на п'ять молодша за нього, не така огрядна, але кремезна, одягнена дуже просто, з невродливим, проте не потворним обличчям; вона веде за руку хлопчика років семи і несе біблію та книжечки псалмів. Слідом за ними, трохи віддалік, ідуть дівчинка років п'ятнадцяти, хлопчик дванадцяти і ще дівчинка, років дев'яти; всі вони слухняно, але, здається, без особливого бажання йдуть за старшими.

Спека, але повітря навіває приємну знемогу.

Велику вулицю, якою вони йшли, під прямим кутом перетинала інша, подібна до ущелини; нею рухався в різні боки назовп, машини й трамваї, які безперервно дзвонили, прокладаючи собі дорогу в навальному потоці вуличного руху. Маленька група здавалася, проте, байдужою до всього і тільки намагалася втриматись серед зустрічних потоків машин і людей, щоб вони не заплеснули її.

Дійшовши до рогу, де шлях їм перетинала друга вулиця, — вірніш, просто вузький прохід між двома рядами високих будинків, що не мав у цей час жодних ознак життя, — чоловік поста-

вив органчик на землю, а жінка негайно відкрила його, підняла пюпітр і розгорнула широку тонку книгу псалмів. Потім, передавши біблію чоловікові, стала поруч нього, а старший хлопчик поставив перед органчиком маленький складаний стілець. Чоловік — це був батько родини — оглянувся довкола з удаваною впевненістю і проголосив, ніби зовсім не турбуючись тим, чи є в нього слухачі:

— Спочатку ми проспівємо хвалебний гімн, і кожен, хто бажає прославити господа, може приєднатись до нас. Грай нам, будь ласка, Естер.

Старша дівчинка, струнка, хоч і з рисами ще не зовсім дорослої, досі намагалася триматись якнайбільш байдуже й окремо від інших; тепер вона сіла на складаний стілець і почала крутити ручку органчика та гортати книгу псалмів, поки мати не сказала:

— Я думаю, ми почнемо з двадцять сьомого псалма: «Який солодкий бальзам любові Христової».

Тимчасом люди різних професій і різного стану, ідучи додому і помітивши групу з органчиком, нерішуче уповільнювали крок і скося оглядали її, спинялися, щоб довідатися, що тут робиться. З цієї нерішучості, витлумаченої як увага, чоловік біля органчика негайно скористався й проголосив, ніби публіка спеціально зібралася тут послухати його:

— Проспіваймо ж усі разом: «Який солодкий бальзам любові Христової».

Дівчинка почала награвати на органчику мелодію, видобуваючи слабкі, але правильні звуки, і заспівала; її високе сопрано злилося з сопрано матері й дуже непевним баритоном батька. Менша дівчинка й хлопчик, узявши по книжці з купки на органі, тихенько попискували слідом за старшими. Вони співали, а великий і байдужий вуличний натовп дивився на них, приваблений дивним виглядом цієї непоказної родини, що піднесла голос проти загального скептицизму й індіферентності. В декого прокидалось зацікавлення і співчуття до невеличкої покірної постаті дівчинки біля органа, в інших — до непрактичного й жалюгідного вигляду батька, чії блідо-голубі очі і млява постать у дешевому костюмі свідчили про його безталання. З усієї групи тільки мати мала ту силу й рішучість, що — які б не були вони сліпі й хибно спрямовані — сприяють якщо не успіхові в житті,

то самозбереженню. В ній, більш ніж у будь-кому з інших у групі, видно було переконаність, яка хоч і не походила від достатньої культурності, а проте викликала повагу. Коли б ви бачили, як вона стояла, опустивши руку з книгою псалмів і спрямувавши погляд у простір, ви сказали б: «Так, ось хто попри всі свої недоліки без сумніву прагне робити тільки те, в що вірить».

Хлопчик, втупивши долі очі, неспокійно переступав з ноги на ногу й підспівував не дуже старанно. Високий, але ще незміцнілий, з виразним обличчям, білою шкірою і темним волоссям, він здавався найбільш спостережливим і, безперечно, найвразливішим у цій родині; було зрозуміло, що він невдоволений своїм становищем і навіть страждає від нього. Його більше вабило в житті язичеське, ніж релігійне, хоч він і не цілком усвідомлював це. Безпомилково про нього можна було сказати тепер тільки одно: він не відчував покликання до того, що його примушували робити. Він був надто юний, душа його — надто чуйна до всякого прояву краси й радості, таких чужих абстрактній і невиразній романтиці, що опанувала душі його батька та матері.

І справді, матеріальне й духовне життя родини, членом якої він був, не переконувало його в силі і реальності того, в що, мабуть, так гаряче вірили і що проповідували його мати та батько. Навпаки, їх постійно непокоїли всілякі турботи, і насамперед матеріальні. Батько завжди читав біблію і виступав з проповідями в різних місцях, і головним чином у «місії», недалеко звідси, — він керував нею разом з матір'ю. Одночасно, скільки розумів хлопчик, вони збирали гроші від різних ділових людей, що цікавились місіонерською роботою чи були схильні до благодійності і, певно, схвалювали батькову діяльність. І все-таки родині було скрутно: завжди вони поганенько одягнені, позбавлені багатьох вигод і втіх, доступних іншим людям. А батько і мати постійно прославляли любов, милосердя й опікування бога про них і про всіх людей. Тут явно щось не так. Хлопчик не міг зрозуміти це до кінця, але все-таки не міг не поважати матір; він відчував внутрішню силу й серйозність цієї жінки, так само як і її ніжність. Незважаючи на важку роботу в місії і на піклування про сім'ю, вона вміла бути веселою чи принаймні не втрачала бадьорості; вона часто вигукувала з глибоким переконанням: «Господь подбає про нас» або: «Господь покаже нам путь», — особливо в такий час,

коли нестатки родини надто давалися взнаки. І проте, як могли добре бачити і він, і інші діти, бог не вказував їм жодного виходу, навіть тоді, коли його благодійне втручання в справи родини було аж надто потрібне.

Цього вечора, тиняючись великою вулицею разом з сестрами й братиком, хлопчик палко бажав, щоб усе це закінчилося раз і назавжди чи принаймні щоб йому самому не доводилось брати в цьому участь. Інші хлопчики не займались такими речами, і до того ж у цьому було щось жалюгідне і навіть принизливе. Не раз, ще до того, як його почали отак водити вулицями, інші хлопчики дражнили його й сміялися з його батька за те, що той завжди привселюдно розпросторікувався про свою віру й переконання. Батько кожен розмову починав із слів: «Хвала господу», і всі хлопчаки з сусідніх будинків, де вони жили, коли йому було сім років, вигукували, побачивши батька:

— А ось іде старий «хвала господу» Гріфітс!

Або гукали вслід хлопчикові:

— Онде в того сестра грає на органчику! А ще на чому вона грає?

І нащо тільки батько торочить скрізь своє «хвала господу»! Інші так не роблять.

В ньому, як і в тих дітях, що дражнили його, промовляло споконвічне людське прагнення до цілковитої подібності, до стандарту. Але його батько й мати не такі, як усі; вони завжди надто багато захоплювались релігією, а тепер, нарешті, зробили її своїм ремеслом.

Цього вечора, на великій вулиці з високими будинками, — гомінливій, людній, сповненій руху, — він із соромом відчував, що його вихопили з нормального життя і поставили на посміховище. Розкішні автомобілі мчали повз них, люди, гуляючи, поспішали до своїх розваг чи занять, про які він міг лише невиразно догадуватися, веселі молоді пари проходили, сміючись і жартуючи, малята витріщали очі на нього, — і все хвилювало його відчуттям чогось іншого, кращого, красивішого, ніж його життя, чи, вірніше, життя його сім'ї.

В гулящому й хиткому вуличному натовпі, який безперервно переливався й змінювався біля них, дехто, здавалося, почував, що відносно цих дітей припущена психологічна помилка: деякі штовхали один одного ліктем, досвідченіші й байдужі підсми-

кували брову і зневажливо всміхались, а більш чуйні й навчені досвідом говорили, що присутність дітей тут зайва.

— Я бачу тут цих людей майже щовечора — двічі або тричі на тиждень щонайменше. — Це говорить молодий клерк. Він щойно зустрівся з своєю подругою і веде її до ресторану. — Мабуть, якесь шарлатанство у вигляді релігії, — додає він.

— Старшому хлопчаківі не до смаку це. Видно, він відчуває себе не на своєму місці. Не гаразд такого хлопчиська виставляти на люди, коли він того не хоче. Адже він нічого не тямить у цих справах, — каже гулящий бродяга років під сорок, один з постійних відвідувачів торгового центра, звертаючись до добродушного з обличчя чоловіка, що спинився поруч.

— Еге, я теж так думаю, — погоджується той, зацікавлений оригінальним обличчям хлопчика. Ніяковість і замішання були помітні на цьому обличчі, коли хлопчик підводив голову; не важко було зрозуміти, що марно й жорстоко примушувати істоту з ще неусталеною вдачею, нездатну збагнути психологічний релігійний сенс того, що відбувається, до участі в подібних прилюдних виступах, більш підхожих для людей дозрілих і вдумливих.

І все ж таки йому доводилось підкорятися.

Двоє молодших дітей — дівчинка й хлопчик — були надто малі, щоб по-справжньому розуміти те, що оточувало їх, і їм було байдуже. А старшій дівчинці біля органчика, мабуть, навіть подобалась увага глядачів і їх слова про її зовнішність і спів, бо не тільки сторонні люди, але навіть батько й мати не раз запевняли, що в неї чудовий, милий голосок, хоч це було не зовсім вірно. Голос був не такий уже хороший, але батьки дівчинки погано розумілися на музиці. Дівчинка була слабенька, худенька, нічим особливо не відзначалася, — в ній не помітно було й ознак духовної сили чи глибини. Недивно, що спів був для неї єдиною можливістю хоч трохи визначитися і звернути на себе увагу.

А батьки вирішили твердо сприяти, як тільки можна, духовному очищенню суспільства, і коли перший псалом був закінчений, батько почав розводитись про ту радість, яка сходить на грішників, що звільняються від тяжких мук совісті з волі господа, завдячуючи його милосердю й любові Христовій.

Клайд, старший хлопчик, і двоє молодших дітей дивилися в землю і лише інколи поглядали на батька; може бути, спадало їм на думку, що все, про що він говорить, і правильно, і важливе, але